

УДК 327.7 (719)

Кобильник В. В.

Кандидат політичних наук, проректор Камінець-Подільського державного педагогічного університету імені Івана Огієнка

ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено проблему перспектив порівняльної політології за умов глобалізації. Доведено зростання ролі компаративних досліджень в рамках політичної науки через ускладнення сутності предмету дослідження. Акцентується увага на нерозривному взаємозв'язку політичної, економічної і соціальної сфер життєдіяльності людства і потребі їх комплексного дослідження. Автор наголошує на необхідності у науковому аналізі співмірності глобальних та локальних індикаторів у функціонуванні держав, демократичних інститутів та транснаціональних корпорацій.

Ключові слова: політична компаративістика, глобалізація, глобальні індикатори, локальні змінні, національна держава, нова світобудова, транснаціональні корпорації, глобальна економіка.

Проблема глобалізації являє собою одну з найбільш досліджуваних тем серед вчених, що репрезентують різні наукові галузі, протягом декількох останніх десятиліть. Це пояснюється тим, що глобалізація як багатовекторний феномен, охоплює різні соціальні сфери життєдіяльності людини, а відтак потребує дослідження і на теоретичному рівні в рамках економіки, міжнародних відносин, культурології, соціології, політичної науки тощо. Серед населення різних національних держав побутує дві протилежно спрямовані тенденції у сприйнятті та оцінці глобалізації як такої, що проявляється у діяльності антиглобалізаційних формувань та громадських організацій, що виступають з її підтримкою. Переважно, позиція громадян формується з урахуванням, насамперед, їхніх індивідуальних життєвих преференцій, соціальних статусів, ментальних установок. Наукова ж спільнота має бути максимально об'єктивною у своїх дослідницьких розвідках та оцінках і мислити глобалізацію та окремі процеси, що її супроводжують, з точки зору гармонізації світової спільноти, що передбачає вироблення загальної телеології.

Однак, якщо перші наукові дослідження глобалізації акцентували увагу на її перевагах і вигодах, що вона може принести для світової комуні, роботи останніх років переважно сконцентровані на аналізі проблем та викликів, що їх веде за собою глобалізація для окремого індивіда та його свідомості, національної держави, усталеної системи міжнародних відносин та науки як такої. Висновки багатьох вчених виглядають далеко не заспокійливими: людство виявилось не готовим до процесів глобалізації, які вже охопили фактично весь світ. І тепер у порядку денному першим пунктом міститься спроба наздогнати глобалізаційну практику, обмеживши її чітким теоретичним каркасом.

У даному аспекті не можна не згадати видатного американського вченого, фундатора світ-системного аналізу І. Валлерстайна, який інтелектуально відчув новий відлік часу для всього людства (точка біфуркації) і у своїй роботі 1999 року «Кінець знайомого світу: соціологія XXI століття» попередив нас про те, що перехід від старої до нової системи світобудови буде «періодом грізних потрясінь, оскільки ціна переходу надзвичайно велика, його перспективи вкрай незрозумілі, потенціал впливу невеликих змін на кінцевий результат дуже значний» [1, с. 5–6].

Логіка глобальних перетворень ставить під сумнів традиційну градацію політичних, національних, культурних пріоритетів і гуманітарних цінностей. Наука дедалі частіше опиняється «обеззброєною», адже старий теоретико-методологічний інструментарій виявляється неспроможним пояснити природу, логіку та когнітивні зв'язки змін, що відбуваються. Деякі дослідники змальовують взагалі надзвичайно песимістичний сценарій подальшої долі соціальних (в тому числі політичної) наук.

Так, вчений Т. Лоуї у статті «Глобалізація, держава, демократія: образ нової політичної науки» пише про те, що політична наука імовірно є однією з найбільш уразливих в контексті глобалізації, адже базисно спирається на дослідження держави, інститути якої в силу глобалізації економічного життя послаблюються, а межі розмиваються. Дослідник наголошує, що світова економічна експансія капіталізму призводить до нав'язування економічної ідеології політологічному аналізу. По суті дослідник передбачає ймовірну абсорбцію політичної науки економічною. Однак, попри цей факт, вчений дає нам надію, говорячи що «... держава, що слабшає, не дорівнює тій, що зникає. Більше того, вона ще нагально вимагає детального вивчення (і відтворення), оскільки

слабка і нестабільна держава несе у собі ще більшу загрозу свободі, аніж сильна і стійка» [2, с. 1].

Інші вчені схильні до думки, що у майбутньому більшої сили набиратимуть тенденції до гетерогенності, відмінності, строкатості і конкуренції наукових дискурсів. Наприклад, французький соціолог Б. Латур, узагальнюючи власні розвідки, доходить висновку про те, що науки «можуть отримати місце під сонцем лише за умови, якщо будуть відособленими одна від одної» [3, с. 64].

Глобальне зближення національних держав, поява нових транснаціональних і транскультурних комунікацій ще не означає, що країни стали ближче, а їхні культури утворили нову наднаціональну єдність. Підтвердженням даної сентенції може слугувати теза Ю. Габермаса стосовно взаєморозуміння держав, що входять до складу ЄС. «Взаємна недовіра до націй і держав-членів, напевно, сигналізує про те, що європейські громадяни не відчують політичної єдності і що держави-члени далекі від того, щоб здійснити спільний проект» [4, с. 62–63].

Цілком зрозуміло що глобалізація—суперечливе явище, адже, з одного боку, вона сприяє міжнародній економічній інтеграції, створенню транснаціональних корпорацій, світових фінансових центрів, поживляє діяльність наддержавних політичних та воєнних союзів, недержавних структур і громадських об'єднань, активізує розповсюдження найновіших телекомунікаційних технологій тощо. З іншої сторони, загострюються етнополітичні, соціально-економічні конфлікти, змінюється зміст демократії і т. д.

Озвучені вище підходи, до дослідження сутності глобалізації, її особливостей та наслідків, являють собою лише верхівку айсбергу, адже коло вчених (зарубіжних і вітчизняних), що вивчають феномен глобалізації, дуже широке: С. Аптон, Ж. Аталі, К. Баркер, З. Бауман, З. Бжезинський, О. Богомолов, П. Бурдьє, В. Вихватень, М. Вотерс, Д. Гай, Б. Галі, Д. Гелд, Е. Гідценс, М. Голанський, В. Добреньков, С. Долгов, Т. Еш, Р. Каплан, М. Кузімано, Ж. Кузьміна, Р. Купер, Т. Люк, Р. Росс, Л. Склер, А. Скот, Г. Томпсон, М. Фезерстоун, Г. Фішер, Т. Фридман, К. Хаусхофер, Дж. Хірст, Т. Шенон, І. Юдіна, Р. Яновський тощо.

Однак, нас, насамперед, цікавлять перспективи і вектори подальшого розвитку порівняльної політології як галузі наукового знання, ключові виклики та проблеми, що можуть виникнути у зв'язку з глобалізаційними змінами для політологічних компаративних досліджень. А тому вихідною настановою даної статті і є завдання виявлення майбутньої

проекції компаративної політології, видозмін, що їй доведеться зазнати, змістовних переакцентуацій, дослідження кореляції з іншими науковими галузями у глобалізаційному вимірі наукової системи.

Історично компаративне дослідження в рамках політичної науки, досліджуючи політичні системи різних держав світу, передбачало їхню відносну незалежність. Нова ера світового розвитку, спричинена глобалізацією, фактично поставила вихідну гіпотезу політичної компаративістики під питання, адже усі сфери людської життєдіяльності по суті опинилися компонентами однієї глобальної системи. За таких вихідних умов ми маємо відповісти для себе на декілька ключових питань. Чи буде можливою порівняльна політологія, дослідження якої будуватиметься на порівнянні змінних на глобальному рівні з їхнім подальшим перенесенням на «підсистеми»? Якою буде загальна глобальна гіпотеза змін (розвиток, дифузія)? Якою буде кореляція між моделями глобальних змін і теоретичним каркасом порівняльної політології у контексті сучасної глобалізації?

Отже, класична політична компаративістики сприймає світ як систему відносно автономних, цілісних систем. Однак глобалізаційні зміни кінця ХХ—початку ХХІ століття наочно демонструють, що ці системи виявляються в силу своєї поведінкової залежності від того, що відбувається поза кожною окремою системою, підпорядкованими трансцендентному началу—логіці глобалізації. Більше того, колись можливі автономні дослідження соціальної, економічної та політичної царин з виробленням власних теорій та моделей, сьогодні виявляються тісно взаємопов'язаними і фактично невіддільними один від іншого через виклики глобалізації. Остання збільшує як інтеграцію між окремими локальними системами, так і між людьми, групами, організаціями. Відмінності між різними соціальними (враховуючи політичну) системами, що виходили з ієрархії різних владних центрів за територіальними принципом, також зникають, адже з глобалізацією стає можливим переміщення соціальних еліт на регіональному і глобальному рівні, у публічній і приватній площині тощо. Горизонтальні, неієрархічні зв'язки між покупцями і продавцями на ринках стають сьогодні штучними через вирівнювання політичних ієрархій за допомогою інструментів демократії, одночасно послаблюються соціальні ієрархії в силу того, що глобальні інститути витісняють локальні соціальні порядки.

Перед нами стоїть надзвичайно складне завдання переосмислення людської поведінки, соціальних систем з урахуванням гіпотези щодо

цілісності світу, а не його екзогенності. Ми маємо сприймати світ як фізично і ментально цілісну систему, попри те, що знання про цей світ часто виявляються сегментованими. В цьому аспекті принагідними постають теорії, які сприймають світ як живу систему, що стає єдиною з іманентними наслідками: миттєвим поширенням будь-якої інформації і вседоступністю будь-якого знання, тотальною інтеграцією усього живого в єдину всеохоплюючу глобальну систему, абсорбцією локальних ніш для окремих живих одиниць.

Через глобалізацію людство сьогодні опинилося на шляху акселеративних змін, що суттєво відрізняється від попереднього неквапливого еволюційного поступу. Безперечно, очевидним є конфлікт між так званим «західним глобалізованим світом» та іншими регіонами, приміром, Ісламським світом, однак, варто наголосити, що це протистояння базується не лише і не в першу чергу на релігійних чи культурних відмінностях, а на різних показниках змін, що відбуваються в протилежних «таборах». Відмінні рівні змін роблять ще більшою прірву між опонентами, в силу того що більш глобалізована частина світу стає ще більш відкритою, перманентно нарощуючи швидкість імплементації змін та реакцій. Тим не менш, у цьому столітті різні локальні системи, не залежно від того як ми їх назвемо (родини, організації, групи, національні держави тощо), від шляху і темпів змін інтегруються в єдину глобальну систему.

Отже, поширення глобалізації на політичну компаративістику резюмується для нас трьома базовими настановами. По-перше, поширення глобалізаційних процесів на початку XXI століття направляє компаративне дослідження на аналіз локальних систем, починаючи з вивчення змінних на глобальному рівні, змушуючи нас відмовлятися від дослідження відмінностей в різних країнах з метою їх подальшого використання для пояснення інших відмінностей. Однією з вихідних глобальних змінних може стати залучення до глобальної економіки (якщо нам треба пояснити зростання окремих національних економік). Іншою — голосування на державному рівні за процвітаючу країну (як ідею), а не за конкретного кандидата чи партію. По-друге, компаративне дослідження має починатись з теорій соціального розвитку XX століття, що враховують найбільш суттєві глобальні факти останніх часів, а от від екологічних концепцій XIX століття варто відмовитись. По-третє, слід вивчати локальні феномени (національні держави) з точки зору перспектив, що пропонують моделі поліпшеної світобудови і ключові ідеї кінця XX століття, адже світова історія формується тут і тепер. Можливо, таке

дослідження є ще більш потрібним сьогодні, адже, приміром, спроби пояснити переміщення людських ресурсів за межі національних держав без урахування історичних торгівельних шляхів, світових демографічних змін будуть викривленими.

Як ми бачимо, у компаративному політологічному дослідженні мають бути змінені акценти при врахуванні значущості і впливовості мікро- та макропоказників. Теоретичні дискурси, присвячені вивченню цих рівнів як окремих, мають об'єднатися в одному руслі. Так міжнародна політика і політика окремої держави не зможуть бути різними предметами окремих досліджень, вони повинні бути пов'язані спільним дослідженням і аналізуватися разом. За такого підходу ми зможемо ідентифікувати вплив і значущість глобальних процесів та локальних сил на політику окремої держави. Все це у свою чергу з необхідністю призводить до потреби переформулювання базового питання компаративного дослідження: який об'єм дисперсії, що спостерігається, пояснюється тими чи іншими змінними, на якому рівні агрегації та в який часовий проміжок. Якщо на різних рівнях (локальному, регіональному, національному) пояснення будуть відмінними, тоді треба буде дати відповідь на інше вагоме питання: чому змінні змінюють свою значущість на різних рівнях.

Підхід від глобального до локального змінює попередній принцип практики компаративного дослідження. Хоча пояснення для початкових апеляцій до локальних змінних легко знайти: останні простіше виділяються. Для вичленування змінних глобального характеру треба пройти складний шлях умовиводів від дискретних індикаторів, що використовуються при вимірюванні системи змінних рівня. Глобально сфокусовані дослідження вбудовані у факти з багаточисельними рівнями агрегацій сумарних аналізів. Факти з багатоманіття дискретних систем можуть об'єднуватися. Вплив глобальних змінних має враховуватися обов'язково на основі часової періодизації.

Загалом, можна виділити декілька різновидів глобальних змінних. Перша група виникає в результаті дослідження простих кількісних змін з плином часу, приміром, до неї можна віднести показники приросту населення на глобальному рівні, збільшення кількості держав-демократій у світі, швидкість валютообміну тощо. Другу групу формують гіпотетично реальні зміни глобальної системи, їх ще можна назвати контекстними або бінарними. Період Холодної війни може пояснити апартеїд, толерантність до тираній, замовчування інформації про терористичну діяльність, період після Холодної війни—має свої

результати і тлумачення. І третя група змінних — це глобальні рішення глобальних акторів. Створення і діяльність таких наднаціональних утворень як ЄС або Великої двадцятки є очевидним фактом, але окрім цих структур є менш популярні, але не менш дієві організації у банківській сфері, царині кримінальних переслідувань та обвинувачень, у питаннях регуляції циркуляції капіталів, в аспекті поширення інформації тощо. Відмінності у силі проникнення цих глобальних показників можуть бути визначені як локальні, регіональні чи державні індикатори.

Сучасний рівень суспільного розвитку характеризується переважно інтегративними тенденціями, аніж субординацією та домінуванням. Динаміка розвитку людства за останні два століття резюмувалася глобалізацією, появою людської спільноти глобального штибу. Під процесуальним кутом зору це відбулося при переході від місцевих підприємств до транснаціональних корпорацій, від маленьких груп до міжнародних спільнот і т. д. Порівняння систем з урахування глобалізації передбачає чітке усвідомлення і розуміння основ традиційної компаративістики, що своїм корінням сягає ідей Ф. Гальтона. Дослідник намагався з'ясувати, чи варіатив культур, який ми спостерігаємо, на основі конкретних змінних має спільне походження від одного джерела, чи є результатом незалежних процесів розвитку. При верифікації гіпотези використовувалося наступне припущення: еволюційні процеси є тривалими і переважно слабкими. За такого припущення схожі показники в різних культурах радше є результатом дифузії, а також такими, що відрізняються від внутрішньої динаміки розвитку окремої незалежної системи.

Значущість гіпотези Ф. Гальтона полягає у тому, що кореляція змінних між системами виявляється збуджуючим чинником, більш чи менш незалежним від схожості у часово-просторовому вимірі. Нульова гіпотеза є ідеальною для порівняння систем, адже тоді можна передбачити, що світ складається з незалежних і непов'язаних окремих систем. Висновок еволюційної гіпотези для соціальних систем є доволі важливим, адже складність просторово і темпорально непов'язаних між собою систем прив'язується до загальних законів. Однак, маємо констатувати той факт, що у сучасному глобалізованому світі, ані подібні припущення, ані подібні висновки працювати не будуть.

Індустріальна революція з власними технологічними зрушеннями створила широкий вибір прикладів для дослідження протистояння дифузії та внутрішніх динамік розвитку окремих локальних систем. Ці технології поширилися у ХІХ сторіччі і призвели до збільшення

подібностей скрізь, де вони знайшли застосування. І хоча процес продукування міг частково вирізнитися, принципи лишалися базовими, інвестиції і прибутки працювали за однаковими законами.

Теорії розвитку і використання екологічних парадигм з балансом і порушеннями покликані пояснити зростаючу кількість людських систем, що генерують нові компоненти і взаємовідносини. Задана для верифікації гіпотеза розвитку передбачає, що екологічні фактори допомагають чи стримують динаміку розвитку. За таких умов виявляється, що чим ближчими просторово і за часом виявляються системи, тим більша вірогідність превалювання в них спільного, аніж відмінного. Існують ще дві екологічні гіпотези. Перша говорить проте, що властиві характеристики будуть сильними за ближчого розташування у часі й просторі систем, проте в них буде більше відмінностей. І навпаки, чим більш віддаленими у часі й просторі будуть системи, тим більше спільного вони матимуть. Сила екологічної динаміки хоча і лишається дієвою за умов глобалізованого світу, тим не менш, відіграє все меншу роль при поясненні змін в локальних системах. Ключовими глобальними акторами сьогодні є корпорації, урядові та неурядові організації, так само як і держави, що поширюють ідеї та матеріальні предмети, у гонитві за різними цілями. Втручання до локальних одиниць сьогодні відбувається радше згори, аніж в результаті проникнення інших локальних одиниць в межі соціальної ніші. Одні локальні компоненти активно займаються пошуком імпорту, що надходить від інших локальних компонентів або від глобальної системи, інші — чинять спротив. Національні політики починають концентруватися на вирішенні питання, що має належати до сфери локального, а що — до сфери глобального, і хто та в який спосіб має приймати рішення.

Ми можемо виділити три характерні особливості нового світового порядку, що сформувався на початку 90-х років минулого століття по закінченні Холодної війни: 1) позитивна сутність світової економічної системи; 2) висхідний універсальний моральний порядок світського життя, регульований законами та правами людини; 3) легітимні глобальні інституції, що зростають у силі та числі. Ці три базові ознаки виходять із децентралізованого світу політичних спільнот, толерантного всеохоплюючого соціально-культурного різноманіття. Сьогодні розвиток має сприйматися цінністю світу як тотальної системи, а не власністю окремих організацій або ж держав. Однак, варто наголосити, що цей глобальний світ суттєво відрізняється від всеохоплюючих імперій мину-

лого, змагальних відносин між націями-державами, спроб встановити ідеологічну гегемонію на основі релігійних чи політичних переконань.

Сучасні теоретичні моделі глобалізації та світовий історичний досвід є фундаментом, що дозволяє сьогодні знайти пояснення глобальним змінам, насамперед, зростаючій відкритості локальних систем, проте ці чинники виявляються недостатніми для тлумачення макрорівневих змін системи, що зароджується. Нова світова система характеризується нестабільністю. Глобальні моделі є лише теорією, а світова історія—фрагментована і суперечлива. У ліпшому випадку глобальні моделі забезпечують лише контекст і проєкцію змін, а світова історія задає широкі параметри для розуміння макрозмін.

Що конститує світ як інтегративну людську систему? Так звучить ключове питання компаративного дослідження за умов глобалізації. Світ сьогодні становить собою мережу підсистем, що постійно змінюються. І те, що сьогодні носить характер глобального, завтра може перейти в статус локального. Зростання кількості системних рівнів, а також переміщення їхньої важливості—все це є результатом глобальної динаміки.

Три головні спроби виробити теоретичні моделі глобального світу були здійснені у 70-тих роках ХХ століття К. Доейчем, Дж. Форестером та Л. Кляйном. Недоліки цих перших масштабних спроб прогнозування глобальних змін стали з часом приводом для багатьох спекуляцій. Ми ж бачимо декілька причин їхньої невідповідності дійсності. По-перше, теоретичні моделі, покликані прогнозувати, не є банальними статистичними проєктами, глобальне майбуття—це складний комплекс з великою кількістю змінних та змінюваних взаємовідносин. По-друге, у часи створення теоретичних глобальних моделей світ був ще недостатньо інтегрованим задля того, щоб ці моделі могли бути імplementовані у практику. Перші моделі містили замало аналізованих змінних: приріст населення, економічні прибутки, забруднення, різного роду ресурси і все. І по-третє, не враховувалися по-справжньому важливі змінні, такі як результати інформаційно-технологічних зрушень.

Сучасні спроби глобального моделювання є значно менш претензійними, багато з них виходять із загроз кліматичних змін, вичерпності ресурсів та інших екологічних факторів, які впливають на глобальний економічний розвиток.

Світова історія набуває більшої значущості, однак проблема її об'єктивності лишається невирішеною. Глобалізація і поведінка локальних, регіональних і національних систем виявляють сьогодні

релевантність по відношенню до проблем транспортування, демографії й зіткнення культур. За останні роки вартість переміщення ідей, людей та товарів значно зменшилася, тим не менш, старі шляхи транспортування лишилися і продовжують використовуватися, а відтак — чинити вплив на глобальну дисперсію. Зіткнення культур у XXI сторіччі виражається протистоянням християнського та ісламського світів, поділом Європи на західну та східну тощо. Дисбаланс у демографії, з популяційними сплесками в східних країнах і зменшенням населення на заході також є вагомим чинником глобалізації.

Підводячи підсумки проведеного у даній статті дослідження, хотілося б відмітити ще раз деякі вихідні ідеї. Компаративна політологія в контексті глобалізаційних процесів набуває ще більшої значущості попри існування песимістичних прогнозів в рамках наукової спільноти. Адже загострюється потреба у дослідженні співмірності глобальних та локальних індикаторів у функціонуванні держав, демократичних інститутів, транснаціональних корпорацій. Акцент у порівняльному дослідженні в рамках політології має бути зроблений на ідентифікації дисфункцій політичних систем, протиріч і побічних наслідків їх діяльності. Окрім того соціальний, економічний і політичний виміри за глобалізації мають досліджуватися у симбіозі, адже на практиці вони перетворилися на когнітивні сфери. Також є потреба у виробленні дієвих теоретичних моделей глобалізаційних змін, які б допомогли визначитися з основним колом викликів, що їх несе глобалізація для нової світобудови як цілісної системи і окремих націй-держав, які не зникають, а просто функціонують за нових умов.

Список використаних джерел:

1. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн. — М.: Логос, 2004. — 368 с.
2. Лоуи Т. Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки. — http://www.polisportal.ru/index.php?page_id=51&id=137
3. Латур Б. Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии / Б. Латур. — СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2006. — 240 с.
4. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Ю. Хабермас. — М.: Издательство «Весь мир», 2008. — 192 с.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2014 р.

Кобыльник В.В. Перспективы политической компаративистики в контексте глобализации

В статье исследована проблема перспектив сравнительной политологии в условиях глобализации. Доказано возрастание роли компаративных исследований в рамках политической науки из-за усложнения сущности предмета исследования. Акцентируется внимание на неразрывной взаимосвязи политической, экономической и социальной сфер жизнедеятельности человечества и необходимости их комплексного исследования. Автор выделяет необходимость научного анализа соотношения глобальных и локальных индикаторов в функционировании государств, демократических институтов и транснациональных корпораций.

Ключевые слова: политическая компаративистика, глобализация, глобальные индикаторы, локальные переменные, национальное государство, новый миропорядок, транснациональные корпорации, глобальная экономика.

Kobylnik V.V. Comparative perspectives political in the context of globalization

The article investigates the prospects of comparative politics within the conditions of globalization. Increasing role of comparative studies within political science because of the complexity of the essence of the research subject is proven. Attention is paid to the symbiotic relationship of political, economic and social spheres of human activity and the need for their comprehensive study. The author highlights the need for a scientific analysis of the ratio of global and local indicators in the functioning of democratic institutions and multinational corporations.

Keywords: comparative politics, globalization, global indicators, local variables, nation-state, the new world order, multinational corporations, global economy.